

УДК 821.161.2:82-6:81'42

А.В. ІЛЬКІВ,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мовознавства
Івано-Франківського національного медичного університету*

ДО ПИТАННЯ ГЕНЕЗИ ЛИСТА-ПОВЧАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕПІСТОЛЯРНІЙ ТРАДИЦІЇ

У статті досліджено основні віхи становлення жанру дидактичного листа (листа-повчання) в українській епістолярній традиції. Детально проаналізовано структурно-композиційні особливості повчального листа в добу української середньовічної літератури, зокрема його зв'язок із біблійним дидактизмом і візантійською епістолюю.

Ключові слова: лист, епістола, візантійська епістолярна традиція, біблійний дидактизм, дидактичний лист, композиція епістолярного тексту, епістолярний стиль.

Гене́за листа як окремого літературного жанру сягає часів античності, зокрема в таких його зразках, як листи Епікура, Цицерона, Катона, Сенеки та інших античних філософів, риторів і поетів. Законодавцем епістолярного стилю вчені вважають Гораціуса. У цей же час з'явилося перше теоретичне осмислення жанру в трактаті невідомого автора «Про стиль», який до головних ознак епістолярного стилю відніс вишуканість і стислість, тобто естетична складова епістоли була визначальною вже в античну добу. Однак епістолярний стиль розвивався не стільки як жанр літератури, а як вид ораторського мистецтва, тому саме давні ритори та софісти, які навчали мистецтва написання листа, здійснили перші спроби канонізації жанру через запровадження правил листування, чіткої й усталеної 5-компонентної структури (привітання, домагання прихильності, розповідь, прохання, закінчення-прощання).

Кожна національна література має свою історію становлення і розвитку літературних жанрів. Питання генези епістолярного жанру були предметом досліджень у літературознавчих студіях О. Галича, М. Коцюбинської, В. Кузьменка, Г. Мазохи, М. Назарука та інших вчених. Однак вони досліджували генезу епістолярного жанру в українській літературі в цілому, а лист як метажанр має розгалужену систему жанрово-стильових модифікацій, однією з яких і є дидактичний лист. Питання генези саме окремих жанрово-стильових модифікацій листа малодосліджене в нашому літературознавстві, що й визначає актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті – дослідити процес становлення та розвитку дидактичного листа в історії української літератури в контексті основних тенденцій розвитку літературного процесу.

Антична епістолографія мала значний вплив на зародження й розвиток української епістолярної традиції, початки якої літературознавці вбачають в давній літературі Київської Русі – в князівських грамотах, панегіриках. Найвідомішим твором цієї доби, в якому чітко простежується епістолярне начало і який традиційно вважається початком української епістолярної традиції, стало «Повчання дітям» Володимира Мономаха, в тексті якого воєдино переплелися публіцистичний, епістолярний і художній стилі, що було звичним для літератури киеворуського періоду, адже вона відзначалася жанровим синкретизмом.

З епістолярним стилем найбільше співвідноситься третя частина «Повчання дітям» Володимира Мономаха. Так, у першій частині князь у стилі морально-релігійного виступу ніби формулює свою передвиборну програму перед тим, як вступити у боротьбу за Київ, друга частина – епічна, в основному описує його військові походи за час правління Київською Руссю. Третя частина сформульована як своєрідний заповіт синам і нащадкам, тому написана у формі відкритого листа.

Адресність «Повчання» – подвійна: твір адресовано синам Мономаха, а також широкому читацькому загалу – руському народу, причому в проекції двох темпоральних модусів теперішнього і майбутнього. Вже на початку твору автор пише: «Хай діти мої, чи хто інший, слухаючи цю грамотицю, не посміються, а кому із дітей моїх вона буде люба – хай прийме її в серце своє і, не лінуючись почне, як і я, трудитися» [1, с. 277] (переклад В. Яременка).

Попри те, що «Послання дітям» В. Мономаха вже традиційно вважається найкращим зразком епістолярної літератури доби, воно було далеко не єдиним зразком епістолярного жанру того періоду. Давньоруська література представлена в основному посланнями, написаними під впливом античної близькосхідної і візантійської традицій, які, однак, не втратили власної національної своєрідності.

Варто відзначити, що в епістолярній спадщині Давньої Русі було три терміни на позначення епістолярного жанру – лист, грамота і постання (епістола). Дослідник епістолярної спадщини киеворуського періоду Н. Понирко основною межею між літературним і приватним листом визначає «факт включення окремо взятого послання до книжної традиції» [2, с. 3]. Переважно листом у цей період називають «текстовий уривок із життя», написаний у розмовному стилі, а епістолою іменують «продукт письменницького мистецтва», укладений за законами ораторського мистецтва. За зовнішніми ознаками грамоти були споріднені з посланнями, однак вони мали винятково діловий характер, відображаючи певний суспільно-політичний, юридично-правовий стан суспільства, описуючи відносини між людьми, людиною і церквою, людиною і державою. До відомих сьогодні грамот того періоду відносимо законодавчі доповнення до «Руської правди», новгородські, смоленські грамоти, дипломатичні договори тощо.

Особливістю епістолярної традиції Київської Русі була християнська ідея створення в адресата уявлення про норми і правила праведного життя, турбота про «виховання душі», і в цьому була перевага епістолярного жанру того часу над іншими жанрами літератури. На думку Н. Понирка, давньоруські послання XI–XIII ст. «дозволяють почути індивідуальний голос людини конкретної епохи» [2, с. 3].

Джерельний корпус послань періоду Київської Русі достатньо великий, тому назвемо найяскравіші зразки епістолярію цього періоду: послання Феодосія Печерського (XI ст.), Послання Йоанна II до Якова Чорноризця, три послання Никифора (зокрема послання до Володимира Мономаха про піст і стримання почуттів; послання до цього ж адресата про поділ церкви на східну і західну; послання про латинян Володимиро-Волинському князеві Ярославу Святополчичу); послання руського митрополита Климента Смолятича до прозвітера Фоми, послання Якова Чорноризця, послання Володимиро-Суздальського єпископа Симона і печерського монаха Полікарпа, що лягли в основу Києво-Печерського патерика.

Середньовічна свідомість Київської Русі перебувала під впливом Біблії, тому й середньовічні давньоруські послання за формою і моралізаторським змістом тяжіють до біблійних дидактичних повчань, часто нагадуючи притчі чи апостольські послання.

З епістолярною традицією давньої літератури тісно пов'язане і «Слово» та «Моління» Данила Заточника, адже в цих пам'ятках словесності домінує не лише етикетна форма вираження ставлення до князя і самого себе як його вірного слуги, але й авторське самовираження, характерне для жанру послань.

Варто відзначити, що епістолярні пам'ятки Київської Русі досліджено в працях А. Архангельського та І. Срезневського, а також вони часто ставали предметом вивчення в контексті зв'язків з традицією візантійської християнської літератури та історією православ'я на теренах давніх українських земель.

Ще одним важливим аспектом вивчення епістолярної традиції Київської Русі став їх розгляд як пам'яток руського канонічного права, а найновішими дослідженнями слов'янської епістолографії став аналіз на джерельній основі листів етапів розвитку філософської думки

того періоду. Так, дослідження М. Громова та Н. Козлова філософської думки XIII ст. великою мірою ґрунтуються на текстах послань митрополита Никифора, Володимира Мономаха, Кирила Туровського та Климента Смолятича.

Досліджуючи художньо-естетичну цінність епістолярію Київської доби, можемо відзначити певну «штучність», схематичність давнього листа як наслідок трансформації індивідуальної адресності листа в адресність публічну, що, у свою чергу, вимагала знання законів риторичної прози, а справжні почуття автора послань повинні були вкладатися в «прокрустове ложе» канонічних формул листа і правил написання, сформульованих ще в працях давньоантичних риторів. Внаслідок цієї еволюційної зміни епістолярного жанру в епоху Київської Русі давньоруська епістола набула суспільно значущої спрямованості.

Києворуський лист писався відповідно до таких регламентованих ще в епоху античності правил: розпочинався з прескрипту – імені автора і формули привітання (здебільшого «Радуйся!»), потім розміщувалася основна частина послання (семантема), куди входили формули повідомлення про здоров'я і благополуччя, а закінчувався лист клаузулою – поклонами і побажаннями щастя і здоров'я. Текст листа обов'язково прикрашався орнаментом риторичних фігур.

У XVI ст. з'явилися т. зв. «письмовики», де наводилися зразки написання кожного з численних типів листів, а також зазначався перелік усталених епістолярних формул звертань і прощань.

На розвиток давньої української епістолярної традиції великий вплив мала візантійська епістолографія, яка, у свою чергу, була сформована внаслідок взаємодії античної та близькосхідної традицій. В. Сметанін до основних здобутків візантійської епістолографії відніс твори Деметрія Фалерського, листи Цицерона до Сенеки, листи Йоанна Златоустого та Василя Великого [3, с. 212–216]. У листі Григорія Назіазіна було сформульовано засадничі принципи візантійської епістолографії, якими користувалися представники української епістолярної традиції Київської Русі, а саме:

- принцип відповідності розміру листа висвітлюваній темі;
- мова листа повинна бути ясною і зрозумілою (рекомендовано уникати книжного стилю, а схилитись до розмовного);
- лист має приносити естетичну насолоду його адресатові, однак його мовно-стилістична краса не повинна бути надмірною, адже це неприродно для документальних жанрів.

Візантійська епістолярна традиція внесла свої корективи у катонічну античну форму листа, дозволивши варіювання прескрипту. Ознаки використання нової моделі візантійської епістолографії також прослідковуються у посланнях письменників києворуського періоду, наприклад, у посланні Феодосія Печерського про піст і поділ церков зустрічаємо модифіковану форму прескрипту. У цьому контексті варто відзначити, що для давньоруських послань XI–XIII ст. нехарактерна регулярна формула привітання.

За слушними спостереженнями російської дослідниці А. Антонової, в давньоруській оригінальній епістолярній традиції співіснували дві, на перший погляд протилежні, епістолярні тенденції:

- 1) тяжіння до деіндивідуалізації образів автора й адресата, деконкретизації змісту, «типізації» й абстрагування в зображенні «ситуації спілкування»;
- 2) відображення конкретних рис особистостей кореспондентів, реальних взаємовідносин між ними, передумов приватного життя і життєвих приводів написання листа, що вступає в суперечність з епістолярним етикетом творення образів автора й адресата [4].

Найскладнішими у плані жанрово-стильових модифікацій пам'ятками давньоукраїнської епістолярної традиції вважаємо «Повчання дітям» князя Володимира Мономаха та послання Симона і Полікарпа, що лягли в основу «Кієво-Печерського патерика». Ці твори відзначаються складністю композиційної структури, політематичністю і полістильовим оформленням тексту, хоча приклад «чистого» жанру епістоли в літературі Київської Русі не зустрічається.

Поява полемічної літератури в другій половині XVI – першій половині XVII ст. сприяла публіцистичній модифікації епістолярного жанру. Більше того, кардинальних змін

заснала внутрішня концепція листа, адже на зміну камерності, закритості, адресності конкретній особі приходять відкритий гостро публіцистичний, стилізований лист. Крім того, в епістолярію цього періоду спостерігаємо гумористично-сатиричний струмінь, мало характерний для цього жанру. За спостереженнями В. Кузьменка, «полемічні трактати, листи, послання («Пересторога», «Апокрисис», листи і послання Івана Вишенського) – усе це тією чи іншою мірою мало міцну сатиричну генеалогію, народилося під впливом народної гумористичної традиції» [5, с. 94], зокрема жанру травестії. «Листування запорожців з турецьким султаном» було задумано як «пародія на дипломатичний епістолярний етикет XV–XVI ст., зокрема на листи турецьких султанів і кримських ханів, послання стало першим вітчизняним витвором письменства, оприлюдненим на Заході 1683 р. в перекладі німецькою мовою» [6, с. 10]. Щоправда, серед читачів цей лист тривалий час сприймався як достовірний документ козацької доби (вперше «Листування запорожців з турецьким султаном» опубліковано німецькою мовою 1683 р., і лише у XIX ст. – українською). Більшість вчених (В. Кузьменко, Д. Яворницький) пов'язують написання цього листа-містифікації чи листа-пародії з кошовим отаманом Іваном Сірком. Цінними для української епістолографії стали віднайдені 7 листів Івана Сірка, п'ять з них зберігається у фондах Російського державного архіву давніх актів, а два – в архівах Варшави і Кракова.

Доба бароко повернула епістолі її первісну закриту форму. Епістолярну традицію цієї доби продовжують латиномовні дидактичні послання Григорія Сковороди до його учня Михайла Ковалинського, у яких філософ із позиції досвідченого Вчителя намагається передати свої моральні максими, щедро ілюструючи кожен із сентенцій притчами, античними ремінісценціями, історичними прикладами.

В античній епістолярній традиції дружньо-дидактичне листування представлене т. зв. «моральними листами» Сенеки до Луцилія, які мало співвідносяться із приватним листом, а є насправді «літературними діатрибами в галузі етичної філософії», стилізовані під епістолярний жанр. За вдалим спостереженням В. Кузьменка, який порівнює авторську інтенційність листів Сенеки із віднайденими Ф. Петраркою «Листами до Аттики» Цицерона, різниця між цими листами полягала в тому, що «Сенека стилізував свої літературні повчання під справжні листи, а Цицерон, навпаки, писав оригінальні епістолі, ділові» [5, с. 85].

Свого вдячного епістолярного співрозмовника Григорій Сковорода знайшов серед учнів у Харківському колегіумі. В одному зі своїх листів Михайлу Ковалинському Сковорода, упевнившись у прихильності учня до давньогрецької літератури, пише: «В моїй душі утверджується така любов до тебе, яка зростає з кожним днем, і для мене немає в житті нічого приємнішого, ніж розмовляти з тобою і такими, як ти» [7, с. 226].

Тематика цих епістолярних діалогів однаково важлива для обох співрозмовників. Серед кількох домінуючих у цих листах тем особливе місце відведено гармонії душевного і тілесного здоров'я: «Якщо ти здоровий, я радію; якщо ти до того ще й веселий, радію ще більше, бо веселість – це здоров'я гармонійної душі. Душа, вражена будь-яким пороком, не може бути веселою» (із 18-го листа до Ковалинського) [7, с. 285].

Головними мікротемами філософських рефлексій Г. Сковороди навколо осмислення сутності людської дружби є такі:

– божественне походження дружби («дружба така божественна, така приємна річ, що здається, ніби вона сонце життя»; «І Бог, додавши до життя дружбу, зробив так, щоб все було радісним, приємним і милим» [8, с. 594]);

– дружба виконує в житті людини катарсисну функцію («дружба, супроводжуючи життя, не тільки додає втіхи і чарівності його світлим сторонам, а й зменшує страждання» [8, с. 594]);

– дружба – запорука щастя («Маючи друзів, вважай, що ти володієш скарбом. Ніщо, каже Сенека, так не радує, як вірна дружба» [8, с. 593]);

– між товаришуванням і ворогуванням – діалектичний (обернено пропорційний) зв'язок («Ти не можеш знайти жодного друга, не знайшовши разом з ним двох-трьох ворогів» [8, с. 592]);

– дружбу необхідно випробовувати і перевіряти, щоб набути досвіду з розпізнавання лжедружби, тому Сковорода наводить Ковалинському притчу із трактата Плутарха про ворону, прикрашену чужим пір'ям, як уособлення найлукавішого підлесника в особі друга, а далі філософ у традиційній для нього алегоричній манері письма формулює дидактичні

максими: «Слід найбільше дбати, щоб не вважати нам вовка вівцею, скорпіона – раком, змію – ящіркою. Нема нічого небезпечнішого, ніж підступний ворог, але нема нічого отрутішого від удаваного друга... Жоден диявол ніколи не приносить лиха більше, ніж такі удавані друзі» [8, с. 594].

Зрештою Г. Сковорода доходить несподіваного висновку, що найправильніше «здобувати друзів мертвих», тобто священні книги, бо істинних друзів серед людей «знайти важче, ніж білу ворону». На запитання Ковалинського у попередньому листі «З ким йому товаришувати?», письменник-філософ відповідає лаконічно – «З хорошими!», а відтак у дусі своєї кордоцентричної філософської парадигми стверджує, що істинна дружба зароджується у «тайниках серця», тому є різновидом любові («А з хороших лише з тими, до кого в тайниках серця ти за натурою схильний. Бо це краща норма дружби» [8, с. 595]).

Власний досвід розчарувань у друзях Г. Сковорода порівнює із кораблетрощою, в якій йому судилось вижити («Скільки моральної шкоди завдали мені посланці диявола, обманувши мене... Скористайся хоч моїм досвідом! Я той моряк, що, викинутий на берег під час аварії корабля, інших своїх братів, яких чекає те ж саме, непевним голосом попереджає, яких серен і страховищ їм треба стеретгися і куди прямувати» [8, с. 595]), а узагальнений образ лжедрузів символічно представляє в образі змії, що ховається в зеленій траві. Таким чином, змія – один із біблійних символів спокуси, гріха, підступності – в епістолярію Г. Сковорода набуває нового символічного значення «лжедружби», зберігаючи семантичний компонент «підступність».

Основними чеснотами «істинного друга» філософ вважає відкритість, щирість, постійність і простоту, але головне – це метафізичний зв'язок, прив'язаність серця і вдячність. У світоглядній системі філософа вдячність серця вважається головною чеснотою людини. В одному із пізніх листів до М. Ковалинського (за припущеннями Ю. Барабаша [9, с. 262], цей лист було вкладено як супровідний до діалогу «Боротьба архистратига Михаїла з Сатаною про це: легко бути добрим») він пише: «Не орю ж, не сію, не купую, не воюю... відкидаю ж усяку життєву печаль. Що ж робити?... Вчуся, мій друже, вдячності: це моє діло! Вчуся бути задоволеним усім тим, що в житті мені дано помислом Божим. Невдячна воля є ключем пекельних мук; вдячне ж серце є рай насолоди» [7, с. 410]. Такого висновку письменник дійшов уже наприкінці свого життя, отже, це квінтесенція усіх його філософських роздумів, побудованих на біблійних притчах й античній філософії, зокрема працях Плутарха й Аристотеля.

Із давньогрецької філософії Г. Сковорода переймає і розвиває тезу про дружбу як злиття двох «я», тому в листі до М. Ковалинського часто цитує «Велику етику» Аристотеля і своє потрактування дружби вибудовує навколо таких двох філософських тез античної доби: «Коли ми хочемо когось назвати справжнім другом, говоримо, що наша душа і його душа – одне» і «Друг – наше друге я» [8, с. 598]. Попри моралізаторсько-дидактичне спрямування листів Г. Сковорода все ж можемо стверджувати, що М. Ковалинський став для письменника його другим «я».

У листах до М. Ковалинського пізнього періоду Сковорода ділиться власним досвідом подолання печалі і меланхолії, які можуть знищити людину з середини. Так, в одному з листів автор розповідає про зустріч з ченцем, якого «страшенно мучить демон печалі, і який звичайно називають бісом меланхолії. (...) Даючи поради цій людині, я сам ледве не пропав. (...) Дуже важливе значення має, з ким щоденно спілкуєшся і кого слухаєш. Бо поки ми слухаємо, ми їх дух в себе вбираємо» [7, с. 338]. Мислитель вкотре розв'язує моральну проблему крізь призму свого християнського світогляду, стверджуючи, що допомогу треба шукати в молитві. Стан меланхолії йому вдалося побороти після того, як уві сні він звернувся до Творця: «Якщо Бог всюди, якщо він присутній і в цьому черепку (при цьому я підняв черепок з землі), то для чого ти шукаєш розради в інших місцях, а не в самому собі? Адже ти є кращим з усіх творинь» [7, с. 339].

Таким чином, традицію листа-повчання в українській літературі було розпочато ще за часів Київської Русі, зокрема в «Повчанні дітям» Володимира Мономаха і продовжено в літературі бароко у листах Г. Сковорода до свого учня М. Ковалинського. У цих дидактично-моралізаторських листах-лекціях українського мислителя знаходимо філософське осмис-

лення дружби як феномену людського буття, що ґрунтується на біблійному вченні та античній філософії і займає чільне місце в сквородинівській концепції кордоцентризму. Ідейно-теоретична й епістолярна спадщина українського мислителя, залюбленого в мудрість, тісно співвідноситься з античною філософською традицією, зокрема найближчими йому були погляди Сократа, Платона, Аристотеля, стоїків. Запозичений Г. Скворородою з античності метод пошуку істини через діалог знайшов своє продовження і в епістолярному жанрі. Тому діалогічність стає особливою рисою дидактичного листа доби бароко. Латиномовна епістолярна спадщина Г. Сквороди завершує епістолярну традицію давньої української літератури, ставши доброю основою для продовження традиції листа-повчання в епістолярній традиції наступних літературних епох, зокрема в дидактичних посланнях романтика П. Куліша, листах-повчаннях синові Марії Вілінської, таборових листах синові Василя Стуса, дослідження яких в контексті епістолярної традиції дидактичного листа може стати перспективним і логічним продовженням цієї наукової розвідки.

Список використаних джерел

1. Сліпушко О.М. Софія Київська. Українська література середньовіччя: доба Київської Русі (X–XIII ст.) / О.М. Сліпушко. – К.: Аконіт, 2002. – 399 с.
2. Поньрко Н. Эпистолярное наследие Древней Руси XI–XIII вв. Исследования, тексты и переводы / Н. Поньрко. – СПб.: Наука, 1992. – 224 с.
3. Причепій Є.М. Філософія: навч. посіб. / Є.М. Причепій, А.М. Черній, Л.А. Чекаль. – К.: Академвидав, 2003. – 576 с.
4. Антонова А. Древнерусское послание XI–XIII веков [Электронный ресурс]: дисс. ... д-ра филол. наук / А. Антонова. – Орел, 1999. – Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/drevnerusskoe-poslanie-xi-xiii-vekov> (Последнее обращение 01.04.2016).
5. Кузьменко В.І. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х років ХХ ст. / В.І. Кузьменко. – К.: НАН України, Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка, 1998. – 305 с.
6. Зіновська А.М. Український письменницький епістолярій: типологія відкритого листування: автореф. дис. ... канд. філол. наук / А.М. Зіновська. – К., 2008. – 20 с.
7. Скворода Г.С. Листи до Михайла Ковалинського / Г.С. Скворода // Повне зібрання творів: у 2 т. – К.: Наук. думка, 1973. – Т. 2. – С. 218–288.
8. Давня українська література: хрестоматія / упоряд. М.М. Сулима. – К.: Освіта, 1996. – С. 592–598.
9. Барабаш Ю.Г. Дух животворить / Ю.Г. Барабаш. – К.: Темпора, 2014. – 463 с.

References

1. Slipushko, O. *Sofiia Kyivs'ka. Ukrain'ska literatura seredn'ovichchia: doba Kyivs'koi Rusi (X–XIII)* [Sophia of Kyiv. Ukrainian literature of the Middle Ages: era of Kievan Rus (10–13 century)]. Kyiv, Akonit Publ., 2002, 399 p.
2. Ponyrko, N. *Epistoliarne nasledye Drevnej Rusy XI–XIII v. Yssledovanyia, teksty y perevody* [Epistolary heritage of Ancient Russia 11–13th century. Research, texts and translations]. Saint Petersburg, Nauka Publ., 1992, 224 p.
3. Prychepij, Ye. Chernij, A., Chekal', L. *Filosofia* [Philosophy]. Kyiv, Akademvydav Publ., 2003, 576 p.
4. Antonova, A. *Drevnerusskoe poslanie XI–XIII vekov*. Diss. doct. philol. nauk [Ancient message of the 11–13th centuries. Doct. philol. sci. diss.]. Orel, 1999. Available at: <http://cheloveknauka.com/> (Accessed 01 April 2016).
5. Kuz'menko, V. *Pys'mennyts'kyj epistoliarij v ukrains'komu literaturnomu protsesi 20–50-kh rokiv XX st.* [Writer's correspondence in the Ukrainian literary process 20–50-ies of the 20th century]. Kyiv, NAN Ukrainy, Instytut literatury im. T.H. Shevchenka Publ., 1998, 305 p.
6. Zinovs'ka, A. *Ukrains'kyj pys'mennyts'kyj epistoliarij: typolohiia vidkrytoho lystuvannia*. Avtoref. diss. cand. philol. nayk [Ukrainian writer correspondence: Typology open letters. Extended abstract of cand. philol. sci. diss.]. Kyiv, 2008, 20 p.

7. Skovoroda, H. *Lysty do Mykhajla Kovalyns'koho, Povne zibrannia tvoriv* [Letters to Michael Kovalynskoho]. Kyiv, Naukova dumka Publ., 1973, vol. 2, pp. 218-288.

8. Sulyma, M.M. (ed.) *Davnia ukrains'ka literatura: khrestomatia* [Old Ukrainian Literature: A Reader]. Kyiv, Osvita Publ., 1996, pp. 592-598.

9. Barabash, Yu. *Dukh zhyvotvoryt'* [Spirit gives life]. Kyiv, Tempora Publ., 2014, 463 p.

В статье исследованы основные этапы становления жанра дидактического письма в украинской эпистолярной традиции. Детально проанализированы структурно-композиционные особенности дидактического письма в эпоху украинской средневековой литературы, в частности его связь с библейским дидактизмом и византийской эпистолой.

Ключевые слова: письмо, эпистола, византийская эпистолярная традиция, библейский дидактизм, дидактическое письмо, композиция эпистолярного текста, эпистолярный стиль.

The main features of genre formation of a didactic letter (letter of instruction) in the Ukrainian epistolary tradition are researched in the article. Structural and composition peculiarities of a letter of instruction in the era of Ukrainian medieval literature, its connection with Bible didacticism and Byzantine epistle are analyzed in detail.

Key words: letter, epistle, Byzantine epistolary tradition, Bible didacticism, didactic letter, composition of epistolary text, epistolary style.

Одержано 7.11.2016.